

8. Een koek bakken

Bijdrage hoorzitting Ooijpolder namens de Hydrologische Vereniging, 1972

P.J. Schroevers

Als je een koek wilt bakken die aan gestelde verwachtingen voldoet, dan moet je je houden aan het recept. Als het recept voorschrijft 500 gram suiker op 500 gram meel, dan zul je, als je niet meer suiker tot je beschikking hebt dan 250 gram, slechts een halve koek kunnen bakken. Ook al heb je meel, melk, boter en kruiden in overvloed. Suiker is dan plotseling erg belangrijk geworden: het geeft de grenzen aan tot hoever je kunt gaan; het is, zoals dat genoemd wordt, een beperkende factor. Dat lijkt vervelend maar het heeft ontegenzeggelijk voordelen: je overeet jezelf tenminste niet. Dat wordt vooral belangrijk, als de stroom meel, boter, melk en kruiden eindeloos is en je maag het vermogen lijkt te hebben mee te willen rekken.

Fosfaten belasten het milieu. Vroeger wisten alleen biologen hoe dat kwam. Tegenwoordig is het ook bekend aan veel milieubewuste burgers; zelfs politici komen erachter. Fosfaten zijn nodig als bouwstenen voor het leven. Maar teveel fosfaten doen algengroei toenemen met vele nare gevolgen. Bij een overmaat aan koolzuur, licht, water, is het maar goed dat er zo weinig fosfaten in het water zitten: het is de beperkende factor; het regelt de oligotrofie, de voedselarmoede. Die is op haar beurt weer bepalend voor de waarden die wij in de natuur niet zonder reden zien: de *'quality of life'*. We betreuren het bestaan van fosfaatrijke wasmiddelen: de sleutelpositie van het fosfaat maakt dat het leven zelf er gevaar bij loopt. Uit alle macht proberen we fosfaten uit het water te halen; tot nu toe met zeer weinig resultaat.

Er is een algemene ecologische wet: iedere groei leidt tot nieuwe groei. Maar groei tast de natuurlijke verscheidenheid en daarmee de kwaliteit van het milieu aan. Gelukkig zijn daar dan beperkende factoren. Ze doen zich op het juiste moment gelden, maken daarmee de weg vrij voor stabilisatie, waardoor de kwaliteit weer zal toenemen. Maar als de mens die beperkende factoren wegneemt gaat de groei weer verder, met als vanzelfsprekend gevolg een verdergaande afbraak van het milieu.

De rivier is een levend systeem. Ook de mensen horen daarbij. Hun voortdurende aanwezigheid heeft een stempel gedrukt op haar karakter: de bomen op het water, de kribben, de steenovens en boerderijen langs de oevers. Maar in een wereld van groei blijft ook de rivier niet achter. De beperkende factoren van het achterland worden alle tot ongelimiteerde hoogten weggenomen. Het achterland belast de rivier: toename van de scheepvaart, gif in en onder de schepen. Gelukkig geldt de wet van de beperkende factoren die we hebben afgelezen aan de koek en de

fosfaten ook voor de rivier. Oneindige groei van het achterland met desastreuze gevolgen voor het leven is niet mogelijk; de rivier zorgt zélf voor beperkende factoren. Wij zijn in staat om de expansie een halt toe te roepen, dankzij de grilligheid van onze eigen rivier. Door een scherpe bocht bijvoorbeeld, een natuurlijk beletsel voor een rampzalige ontwikkeling, waar iedere fabriek, iedere rederij, iedere econoom rekening mee moet houden, of hij wil of niet.

Een zegening van de natuur zoals we met mensenhanden nooit klaar hadden kunnen krijgen.

Wat lees ik in brief no. 12057 van de minister van Verkeer en Waterstaat van 13 oktober 1972? *“Gezien de te verwachten toename van het vervoer zal ook de capaciteit binnen enkele jaren tekortschieten. De Waalbocht bij Nijmegen vormt een belangrijk knelpunt in de voor Nederland economisch zo belangrijke Rijnvaart.”*

Ik hoop te hebben duidelijk gemaakt, dat de redenering van de minister on-ecologisch is. Hij ontkent basiswetten die inherent zijn aan levende systemen. Maar hij is meer: hij is ook anti-ecologisch. De moderne natuurevaluatie heeft duidelijk gemaakt, hoe kenmerken van grootschalige beïnvloeding zich laten herkennen in kleinschalige situaties. Ingrijpen in de orde van de rivier betekent ingrijpen in de orde van de mensengemeenschappen langs de rivier; en ingrijpen in die van de natuurgebieden die zich langs de rivier bevinden. Ook deze: een harmonische mensengemeenschap, een ongerepte natuur zijn uitingen van *‘quality of life’*. Exponentiële ontwikkeling van Rijnvaart tast deze aan; geen technologie is in staat dit principe weg te nemen.

Hoe is dit mogelijk? Hoe kan het dat overheidsbeleid dat zich voorstelt objectief en tot heil der bevolking te zijn, zo tegen primaire natuurwetten handelt? Dat komt omdat het ‘ecologisch denken’, dat uitgaat van de totaliteit der dingen, de minister en zijn beleidsvoorbereiders vreemd is. Hun basis is het analytische denken, dat splitsend en splijtend alle dingen van elkaar vervreemdt.

Het is het denken van de technoloog die zijn objectiviteit meent te moeten zoeken in de wereld van geïsoleerde objecten, maar daarin de pretentie meent te moeten hebben om een oordeel te geven over het geheel. Het is die manier van denken die in een groeimaatschappij thuisheert en daarmee aanzien krijgt, erkend wordt als ‘de’ wetenschap; daarmee niet waardevrij is en niet objectief kan zijn.

En zo is het mogelijk dat de brief van de minister niet spreekt over ‘bochtverlegging’, maar over ‘verbetering’. Zo legt hij dus vooraf een waardeoordeel op dat het onfatsoenlijk maakt om dit in discussie te wil-

len brengen. Hij baseert zich op economische overwegingen maar vergeet dat die economie de enige echte schaarste, een eindige wereld, een onvervangbare natuur negeert.

Daarom spreekt hij van gevaar voor omwonenden en milieu ten gevolge van onvoldoende veiligheid; alsof het zich constant ophopende gif in en op de rivier het gevolg zou zijn van een Waalbocht. Alsof, om een voorbeeld te noemen, het zinken van een boot vol gif bij Varik in de toekomst niet meer kan voorkomen. Alsof bij intensivering van het autoverkeer het aantal verkeersongelukken zou afnemen, dankzij de betere wegen.

Ik beschik over aardige grafiekjes over de kwaliteit van oppervlaktewater en de zuivering ervan. We zien daarin dat met de toename van zuivering de kwaliteit van het water afneemt. Een causale verklaring voor dit verschijnsel is wel wat ingewikkelder dan gesuggereerd wordt, maar heeft veel met die wet van de beperkende factoren te maken. Er wordt namelijk een rem weggenomen. Het kwalijke gevolg daarvan is veel groter dan het positieve effect van de zuivering, zodat we er uiteindelijk beroerder aan toe zijn. Daarom wil ik stellen dat het wegnemen van een bocht in de Waal de risico's elders vergroot en dus, in tegenstelling tot het door de minister beweerde, een uit veiligheidsoverwegingen verkeerde stap is.

Zo gebeurt het de zorg voor het milieu toe te vertrouwen aan een commissie ter begeleiding van de inrichting van natuurgebieden, alsof een bulldozer en een zak zaaigoed drie eeuwen natuurlijke rijping zouden kunnen vervangen. Het zal de commissie duidelijk zijn dat ik er niet toe geneigd ben om, vanuit dezelfde optiek, deze en andere argumenten met feitelijkheden te weerleggen, of om nieuwe argumenten op tafel te leggen. En wel om niet mijn eigen 'onhaalbaarheden' te stellen tegenover de 'haalbaarheden' van het plan – en daarmee te suggereren dat het om gelijkwaardige zaken gaat.

Als ecooloog voel ik mij eerder verplicht om de totaliteitsvisie te belichten en op deze wijze tegenover de haalbaarheid onze verantwoordelijkheid te stellen voor een natuur die wij niet gemaakt hebben, maar waarvan we wel afhankelijk zijn.

Natuurlijk hoeft dit alles niet te betekenen dat ingrijpen in de natuur per definitie onjuist en verwerpelijk zou zijn. Maar iedere ingreep tast onvervangbare waarden aan zodat men voor iedere ingreep verplicht is zich goed af te vragen wat men verspeelt. Er moet een keuze mogelijk zijn die uitgaat van onvervangbaarheid en die kiest voor een nieuwe vorm van stabilisering.

Het opofferen van beperkende factoren ten behoeve van een zich exponentieel ontwikkelende groei maakt de richting van de keuze steeds onontkoombaar. In feite valt op dit moment niet meer te kiezen. Het is daarom dat een minister eenzijdig moet zijn en als ecooloog voel ik me verplicht tegen deze eenzijdige stelling te nemen. Voor de hydrobioloog

ligt hier dus de plicht om na te gaan, hoe onvervangbaar 'onvervangbaar' wel is, en hoe belangrijk dat in een gebied als de Ooijpolder wel kan zijn.

De natuur is op geen twee plaatsen gelijk. Dat betekent dat, zowel in tijd als in ruimte gedacht, natuur altijd onvervangbaar is. Een ander stuk natuur kan het verlies van een stuk natuur niet ongedaan maken. Herstel ervan leidt nooit tot hetzelfde wat het geweest is. Het geven van een maatstaf voor onvervangbaarheid is dus in wezen foutief en onmogelijk. Toch zijn we gedwongen tot een dergelijke beoordeling. Onze gedachten moeten dan uitgaan van de veronderstelling dat in ruimte of tijd gelijkheid zou kunnen bestaan tussen twee met elkaar vergeleken objecten. We bedoelen dan: de verwantschap tussen twee objecten is dan zo groot dat we geneigd zijn ze als hetzelfde te zien. Het impliceert dus een norm die op subjectieve waardeoordelen gebaseerd is, precies zoals dat geldt voor alle normen die we in milieu- of volksgezondheidszaken ontmoeten.

Nu is het met deze norm precies als met iedere andere norm: hij impliceert een keuze. Maar in een economische orde, die zich exponentieel ontwikkelt, wordt onze keuze niet toegestaan: we zijn gedwongen om zo te kiezen als deze ontwikkeling ons voorschrijft. Daarmee zijn we gedwongen om onze norm steeds verder te verschuiven; ook al, omdat de natuur waar we onze norm uit moeten halen, zelf constant afbrokkelt en degradeert.

Het onderzoek van de Hydrobiologische Vereniging aan de Ooijpolder in 1971 toont deze normverschuiving duidelijk. Wateren in de uiterwaarden zijn hun eigen karakter, gevolg van het periodieke contact tussen eigen grond- of kwelwater en de rivier, kwijt doordat de kwaliteit van het rivierwater er zijn nadrukkelijke stempel op legt. Maar landschap-pelijk-geomorfologisch blijven het uiterwaardwateren; en daarvan wordt de weerslag in de levensgemeenschappen van het water teruggevonden. Op het kleinschalige niveau van onderzoek zijn zeldzame soorten van vroeger er niet meer, althans in de door de rivier beïnvloede wateren. Voor het prachtige 'viswater' in de Groenlanden gelden andere overwegingen maar er is wél onvervangbaarheid. Zelfs kunnen we waarschijnlijk stellen dat er nieuwe zeldzaamheden te vinden zijn, dankzij het feit dat deze soorten elders uitgestorven zijn. Het hangt nu maar af van onze norm of we dit als belangrijk willen classificeren.

Met deze verschuiving van normen kunnen we echter niet tot in het oneindige doorgaan. Daarom zijn we ertoe geneigd om deze normen: kleinschalige graadmeters voor een grootschalige toestand, zwaar te laten wegen. Het onderzoek in 1971 heeft laten zien, dat macrostructuren aanleiding hebben gegeven tot stabiele microstructuren. Hiermee is een onvervangbaarheid aangegeven die naar de mening van de hydrobiologen zwaar weegt. Die situatie doet ons met klem protesteren tegen deze

nieuwe aantasting van wat Nederland nog aan natuur heeft. De verschillen tussen Bisonbaai, Groenlanden en Oude Waal, bepaald door de historie waarbinnen de mens een verrijkende functie had, zijn als object van onderzoek van onschatbare betekenis. Dat geldt bijvoorbeeld voor een zo belangrijke studie als die van het zuiveren van rivierwater.

In potentie zijn, bij herstel van de kwaliteit van het rivierwater – in een utopistische bui nog eens serieus te nemen, de kansen aanwezig voor vele zeldzaamheden. Of ze dan in de praktijk nog gevonden worden is daarbij helemaal niet van belang. Wij vinden zeldzame soorten als uiting van zeldzame toestanden belangrijk.

Maar belangrijker nog is het kwalitatieve geheel, dat het voor die soorten überhaupt mogelijk maakt zich te vestigen. Deze eigenschap, die in vroeger jaren ons hele niet-stedelijke gebied kenmerkte, maar dat stukje voor stukje moest worden opgeofferd. Hier en daar, waar Rijkswaterstaat en de Cultuurtechnische Dienst ons wat hebben gelaten, is er wat over. Daar is, hetzij in werkelijkheid, hetzij in potentie nog wat *'quality of life'* aanwezig.

Het is heel oud, het is onvervangbaar. De Ooij is zo'n stukje onvervangbaarheid. Het is zeer kostbaar en zal in de toekomst steeds kostbaarder worden. Mogen we dat opofferen aan een 'verbetering' die, objectief gezien, geen verbetering blijkt te zijn?